

דין וחשבון ועדת ההערכה של פורום אירופה באוניברסיטה העברית בירושלים

א. הקדמה

1. ועדת ההערכה הוקמה ביוזמת רקטור האוניברסיטה העברית, פרופ' אשר כהן, וכיהנו בה: פרופ' ברק מדינה, יו"ר (הפקולטה למשפטים); פרופ' (אמריטוס) שלמה אבינרי (הפקולטה למדעי החברה); פרופ' (אמריטוס) גרשון בן-שחר (הפקולטה למדעי החברה); פרופ' ליאונה טוקר (הפקולטה למדעי הרוח); פרופ' יוסי ציגלר (הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת חיפה).

2. הוועדה קיבלה לעיונה את דו"ח ההערכה העצמית שהכין צוות פורום אירופה. ב- 28 ביוני 2015 נפגשה הוועדה עם הנהגת האוניברסיטה, דיקני הפקולטות למדעי הרוח, למשפטים ולמדעי החברה, הנהגת פורום אירופה, תלמידים וחברי סגל הקשורים לפורום וכאלה שאינם קשורים אליו. הוועדה קיבלה מידע רב וזכתה לשיתוף פעולה מלא מכל הגורמים הרלוונטיים והיא מודה להם על-כך.

ב. מאפייני יסוד של הפעילות בפורום אירופה

3. הגרעין של פורום אירופה הוא המכון ללימודי אירופה ע"ש הלמוט קוהל, שהוקם ב-1991, והשתייך לשלוש הפקולטות – מדעי הרוח, מדעי החברה ומשפטים. המכון נועד לעסוק בהיבטים הקשורים לאינטגרציה באירופה. פורום אירופה הוקם ב- 2005. על-פי מסמך ההקמה של הפורום, הוא נועד לחזק את לימודי אירופה באוניברסיטה וליצור מסגרת מחקר חדשה שתעסוק במחקר השוואתי של התפתחות ארצות אירופה, תוך התמקדות בהשפעותיו של האיחוד האירופי ובתהליכי אינטגרציה באירופה. לשם כך ננקטו שני צעדים עיקריים:

א) אוחדו במסגרת הפורום כמה מרכזי מחקר: בנוסף למכון ללימודי אירופה ע"ש הלמוט קוהל שהוזכר לעיל, הוחלט לאחד את הניהול של שלושה מרכזי מחקר שפעלו בפקולטה למדעי הרוח ועסקו בהיבטים היסטוריים (יהודיים וכלליים), ספרותיים ותרבותיים הקשורים לאזורים מסוימים באירופה: המרכז ללימודי אוסטריה ומרכז אירופה, מרכז צרפת ע"ש פול דמרה והמרכז לחקר תרבות איטליה; ומרכז מחקר שפעל בפקולטה למדעי החברה ועסק במחקר של החברה ומדיניות של ברית המועצות: המרכז לחקר רוסיה, אירו-אסיה ומזרח אירופה ע"ש מרג'ורי מיירוק. בנוסף למהלך זה של איחוד ניהול הפעילות של המכון ללימודי אירופה עם ארבעת המרכזים האמורים תחת פורום אירופה, נוסד ב- 2007, בעקבות הסכם לשיתוף פעולה עם ממשלת גרמניה (באמצעות ה- DAAD), מרכז ללימודים גרמניים, שפועל אף הוא במסגרת פורום אירופה. כמו כן, הפעילות של אחד מארבעת המרכזים – המרכז ללימודי אוסטריה ומרכז אירופה – הורחבה, בעקבות הסכם עם ממשלת אוסטריה, לתחומים העוסקים בחקר היבטים פוליטיים ותרבותיים עכשוויים באוסטריה.

ב) נפתחו תוכניות לימודים: בשנת 2005 החלה לפעול תכנית לימודים לתואר מוסמך בלימודי אירופה וב- 2007 נפתחה גם תכנית לתואר מוסמך בלימודים גרמניים (במסגרת המרכז ללימודים גרמניים). במסגרת שתי התוכניות מתקיימים גם לימודים לתואר דוקטור.

4. בנוסף, לאורך השנים נחתמו מספר הסכמים לשיתוף פעולה בין פורום אירופה לבין מרכזי מחקר ואוניברסיטאות באירופה. ההסכם בין האוניברסיטה העברית בירושלים וה- DAAD הוא לחמש שנים: עם תום תקופת ההסכם הראשונה, ב- 2012, הוארך ההסכם בחמש שנים נוספות, וב- 2016 יוחלט אם להאריך את ההסכם בחמש שנים נוספות.

5. בהתאם למתכונת הפעולה של המכון ללימודי אירופה ע"ש הלמוט קוהל, גם פורום אירופה שויך לשלוש הפקולטות, ומוקם לצרכים מינהליים במסגרת הפקולטה למדעי החברה. באופן זה עבר למעשה השייך המינהלי של ארבעת המרכזים (המרכז לחקר רוסיה, המרכז ללימודי אוסטריה ומרכז אירופה, מרכז צרפת והמרכז לחקר תרבות איטליה) מהפקולטה למדעי הרוח והפקולטה למדעי החברה, לפי העניין, לניהול משותף של שלוש הפקולטות, ועימו גם המרכז ללימודי גרמניה, שפועל כיחידה במסגרת פורום אירופה.

6. לפורום אירופה מונתה מנהלת אקדמית. שתי המנהלות האקדמיות שכיהנו עד כה בתפקיד, פרופ' ביאנקה קונחל ופרופ' רות פיין, הן חברות סגל בפקולטה למדעי הרוח. שתי המנהלות כיהנו הן בראש פורום אירופה והן בראש המרכז ללימודים גרמניים.

7. תקציב הפעילות של פורום אירופה הוא כ- 620,000 דולר בשנה. 49% מן התקציב מקורו בהקצבה מאת ממשלת גרמניה (באמצעות ה- DAAD) שמיועדת לפעילות של המרכז ללימודי גרמניה, ועוד 23% מקורו בהקצבה מאת ממשלת אוסטריה, שמיועדת לפעילות של המרכז ללימודי אוסטריה ומרכז אירופה. מקורות אלה, שהם למעלה משני-שלישים מתקציב הפעילות, מיועדים למטרות מסוימות שמוגדרות בהסכמים עם הגורמים המממנים. החלק בתקציב של כספים שמקורם במכון ללימודי אירופה הוא 10% והקרנות שנועדו לממן את הפעילות של שלושת המרכזים האחרים (רוסיה, צרפת ואיטליה) מניבות סכומים נמוכים למדי, שהיקפם 2% עד 6% מסך תקציב הפעילות הכולל של פורום אירופה. תמיכת האוניברסיטה בפעילות הפורום באה בחלק ממודל התקצוב בגין פעילויות הוראה ומחקר בפורום, בהיקף של כ- 8% מן התקציב; ובדרך של מימון העסקתם של שלושה (ולפי גרסה מסוימת שאליה נתייחס בהמשך, ארבעה) חברי סגל שמכהנים בחצי משרה במרכז ללימודי גרמניה ומלמדים בתכנית.

ג. אתגרים בפעילותו של פורום אירופה

8. מתכונת הפעילות של פורום אירופה מציבה מספר אתגרים. אתגר אחד נובע מן השילוב של מרכזי מחקר שעוסקים במגוון רחב למדי של תחומים. האפיון של תחום המחקר לפי אזור גיאוגרפי מביא לכך שהמרכז אמור לעסוק באזורים גיאוגרפיים רבים למדי, וביחס אליהם במגוון רחב של תחומי מחקר, חלקם במדעי הרוח, כגון היסטוריה, ספרות ותרבות, וחלקם במדעי החברה ובמשפטים, כגון פוליטיקה מקומית ואירופית, משפט, כלכלה וחברה. זהו אתגר שמתעורר ביחס לתכניות הלימודים וביחס לתכניות המחקר בפורום.

9. להלכה, ניתן היה לעמוד באתגר האמור אם היו משתייכים לפורום אירופה עשרות החוקרים העוסקים בהיבטים השונים שקשורים לאירופה ואשר מכהנים כחברי סגל בשלוש הפקולטה. אולם, האתגר השני הניצב בפני פורום אירופה הוא ליצור אינטגרציה בין החוקרים השונים, הפועלים בדיסציפלינות שונות. אתגר זה מתעצם על רקע העובדה שלפורום אירופה אין תקנים אקדמיים, והתקנים המוקצים למרכז ללימודי גרמניה הם מעטים, כאמור לעיל. קיום תכנית לימודים לתואר מוסמך במסגרת שבה אין מכהנים חברי סגל (התכנית ללימודי אירופה) או מכהן מספר מועט של חברי סגל במשרות חלקיות (התכנית ללימודי גרמניה), תוכניות שבהן נדרשת הנחייה אקדמית, מציב אף הוא אתגר לא פשוט בפני הפורום.

10. אתגר שלישי נובע מכך שהפורום מסתמך בעיקר על מקורות מימון שמיועדים לפעילויות שנקבעות בתיאום עם הגורמים המממנים. אתגר זה הוא ייחודי בהיקפו הנדון לאור כך שחלק הארי של המימון של פעילות הפורום מקורו בממשלות זרות (גרמניה ואוסטריה).

ד. הערכה של הפעילות האקדמית של פורום אירופה

מחקר

11. הנתונים שנמסרו לוועדה מלמדים על פעילות אקדמית מרשימה וענפה במסגרת פורום אירופה. הפורום תומך בפעילויות מחקריות מגוונות. בין היתר:

(א) בכל שנה נבחרים פרויקט קבוצתי אחד או שניים. התמיכה הכספית היא בסכום של עד 10,000 דולר לשנה, והמימון ניתן לתקופה של עד שנתיים. המימון כולל הזמנת אורחים, מלגות לתלמידי מחקר ועוד. פעילות המחקר נתמכת על-ידי המרכז ללימודים גרמניים, ולפיכך ניתנת עדיפות למחקרים שקשורים לתחומי הפעילות של המרכז. למשל, הפרויקט שנבחר לשנת תשע"ה, שבראשו ד"ר גייל טלשיר מהמחלקה למדע המדינה ובית-הספר למדיניות ציבורית, עסק בהשוואה בין גרמניה לישראל ביחס להשפעות של המערכת הפוליטית על זהות קולקטיבית; הפרויקט שנבחר בתשע"ד, שבראשו ד"ר דן פורת מבית-הספר לחינוך, עסק בויכרון קולקטיבי בגרמניה ובישראל; והפרויקט לשנת תשע"ג, שבראשו ד"ר צבי בקרמן מבית-הספר לחינוך, עסק בתפקיד החינוך ביצירת לכידות חברתית.

(ב) הפורום תומך גם במחקר אישי של חוקרים. כל אחד מהמרכזים מקצה תמיכה בכמה מחקרים (איטליה וצרפת מחקר אחד כל-אחד; רוסיה שני מחקרים; אוסטריה, גרמניה ולימודי אירופה כחמישה מחקרים כל-אחד). התמיכה היא בסך של כ- 2,500 עד 3,000 דולר למחקר. הבחירה בהצעות המחקר הזוכות נעשית על-ידי ועדת המלגות והמחקר של הפורום. המחקרים מתפרסמים בסדרת Working Papers של הפורום.

12. הנהגת הפורום ציינה בדו"ח ההערכה העצמית כי אף שהפורום תומך במחקרים לא מעטים, אין הוא מצליח ליצור מסגרת למחקר השוואתי שיטתי. התמיכה היא בהצעות מחקר שמוגשות על-ידי חוקרים שבעיקרו של דבר פועלים מחוץ לפורום, ופונים אליו ביוזמתם, לשם סיוע במימון המחקרים שלהם, ולא כתוצאה ממדיניות שיטתית באשר לתחומי המחקר שמבקש הפורום לקדם. הנהגת הפורום ציינה גם את הקשוי בבחירת ההצעות הזוכות ובפיקוח עליהן, בשל היעדר סגל קבוע שיש לו זיקה פורמאלית או מהותית לפעילות הפורום שנכון לסייע בכך.

13. הפורום אינו משמש מוקד התכנסות של חוקרים בתחומים הקשורים לחקר אירופה. כאמור, במרכז ללימודים גרמניים מכהנים שלושה חוקרים במסלול האקדמי הרגיל, בחצי משרה: ד"ר קטיה אסף (מינוי משותף עם משפטים), שעוסקת במשפט אזרחי גרמני ובקניין רוחני; ד"ר טוביאס אברכט-הרטמן (מינוי משותף עם המחלקה לתקשורת במדעי החברה), שעוסק בקולנוע גרמני; ד"ר כריסטיאן ט'אואר (מינוי משותף עם המחלקה ליחסים בינלאומיים במדעי החברה), שעוסק בחברה ופוליטיקה בגרמניה העכשווית. שלושת החוקרים הללו מונו לאחרונה והם עדיין ללא קביעות, והם מעורבים במכלול הפעילויות של הפורום. בנוסף לאלה, פרופ' יפעת וייס (החוג להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו) מלמדת בתכנית ללימודי גרמניה, אך אינה פעילה במסגרת הפורום.

הוראה

14. פעילות ההוראה במסגרת הפורום נעשית כאמור בשתי תוכניות לימודים לתואר מוסמך, ונלווית להן גם תכנית לימודים לתואר דוקטור. היקף התוכניות אינו אחיד: התכנית ללימודי אירופה היא בהיקף של 38 נ"ז (מסלול מחקרי) ו-42 נ"ז (ללא תזה), ללא קרדיט בגין לימודי שפה זרה; ואילו התכנית ללימודי גרמניה היא בהיקף של 38 נ"ז (מסלול מחקרי) ו-42 נ"ז (ללא תזה), אך עם 8 נ"ז קרדיט בגין לימודי שפה זרה. בשתי התוכניות נדרשים התלמידים להוכיח ידע בשפה אירופית (צרפתית, גרמנית, איטלקית או ספרדית בתכנית בלימודי אירופה; גרמנית בתכנית ללימודי גרמניה) ברמת מתקדמים כתנאי לקבלת התואר. התכניות נמשכות שנתיים, והן מיועדות גם לתלמידים שעובדים במקביל ללימודים ולפיכך שעות הלימוד מרוכזות לרוב במשך יום אחד או יומיים בשבוע בשעות הערב. עם זאת, לימודי שפה מחייבים אף הם לעיתים נוכחות לפחות יומיים בשבוע. הפורום פועל בתחום הוראת השפה הגרמנית ומפעיל באמצעות המרכז ללימודי אוסטריה תכנית קיץ מוצלחת ללימודי גרמנית באוסטריה.

15. **התכנית בלימודי אירופה:** תחומי הלימוד בתכנית הם מגוונים, וכוללים קורסים בפוליטיקה, כלכלה ומשפט, בצד קורסים בהיסטוריה, חברה ותרבות. כמעט כל הלימודים בתכנית (32 נ"ז) הם לימודי חובה, ובכלל זה קולוקויום לתלמידי מחקר, קורס מתודולוגי וסדנות סימולציה. המורים בחלק ניכר מן הקורסים בתכנית הם עמיתי הוראה ומיעוטם חברי סגל במסלול האקדמי הרגיל באוניברסיטה. התכנית כוללת, בין היתר, קורס חובה בהיסטוריה ותרבות של אירופה (החל מהמאה ה-16), ובקורסי הבחירה נכללים קורסים היסטוריים לא מעטים (בין היתר, עידן הפדרליזם, אירו-אפריקה מנקודת מבט היסטורית, שושלת הבסבורג ועוד). בצד קורסים שעוסקים בגרמניה שלאחר מלחמת העולם השנייה, שמצוטטים מהתכנית ללימודי גרמניה, וקורסים של מרצים אורחים מחו"ל. מספר התלמידים בתכנית זו הוא יציב למדי בשנים האחרונות: מתחילים ללמוד בתכנית כ-15 תלמידים בשנה, ומסיימים בכל שנה כ-10 תלמידים.¹ בתכנית יש גם כ-10 תלמידי מחקר, שזוכים למלגות מן הפורום.

16. **התכנית בלימודי גרמניה:** תכנית זו, שמופעלת כאמור במסגרת ההסכם לשיתוף פעולה עם ממשלת גרמניה, מציעה לימודים במגוון רחב של היבטים הקשורים לגרמניה וכן סיורים לימודיים. יש בה חמישה מסלולי התמחות (פוליטיקה וכלכלה, משפט ויחסים בינלאומיים, גיאוגרפיה ולימודים אורבניים, היסטוריה וסוציולוגיה, וספרות, פילוסופיה, תרבות ואמנות). מרבית הקורסים בתכנית נלמדים באנגלית. במסגרת התכנית מוצעים קורסים שמלמדים שלושה (או ארבעה) חברי הסגל שמכהנים בחצי משרה במרכז ללימודי גרמניה. מספר התלמידים בתכנית זו ירד מאוד בשנים האחרונות. בעוד שבעבר החלו את לימודיהם בתכנית כ-5 תלמידים בשנה, הרי שבתשע"ה החלה ללמוד בתכנית תלמידה אחת בלבד, ולעת

¹ מספר המסיימים בתכנית המוסמך הוא זה (השנה היא השנה שבה הוענק התואר): תשע"ה – 7; תשע"ד – 13; תשע"ג – 10. מסיימי תואר דוקטור: תשע"ה – 0; תשע"ד – 1; תשע"ג – 2.

עתי שטרם נרשמו תלמידים לתכנית לתשע"ו.² בתכנית יש גם כ- 8 תלמידי מחקר, שזוכים למלגות מן הפורום.

17. לפי המידע שנמסר לוועדה, שיתוף הפעולה בין הפקולטות לבין הפורום ביחס לתכניות ההוראה הוא חלקי למדי. הפורום מציע בכל שנה מענק מיוחד לפיתוח קורסים חדשים בתחומי העיסוק שלו, ויש היענות מוגבלת לכך בקרב הסגל בפקולטות השונות.³ בשנים הראשונות להפעלת התכנית ללימודים גרמניים פעלה בפקולטה למדעי הרוח ועדה, בראשותו של פרופ' משה צימרמן, שמטרה למנהלת המרכז המלצות להזמנת מרצים אורחים, בהתחשב גם בצרכים של החוגים בפקולטה. הפורום מצטט קורסים רלוונטיים שמוצעים במחלקות השונות באוניברסיטה, אך אין מתקיימת מידה רבה של תיאום בבחירת הקורסים שיילמדו, במניעת כפילויות (בעיקר בתחום הקורסים בהיסטוריה) ובסיוע של המחלקות התחומיות בבחירת המרצים ובפיקוח על נושאי הלימוד. נראה שהקושי העיקרי בהקשר זה, אם כי לא הקושי היחיד, הוא בהיעדר שיתוף פעולה בין החוגים ומרכזי המחקר שעוסקים בלימודים גרמניים בפקולטה למדעי הרוח לבין המרכז ללימודים גרמניים. לפני כשנתיים הוקמה "המטריה הגרמנית", שנועדה לתאם את פעילויות הגופים השונים, אך הצלחתה בהגברת התיאום בין המרכז ללימודי גרמניה לבין החוגים הרלוונטיים בפקולטה למדעי הרוח היא חלקית. בין היתר, התקיימו השנה שני קורסים בשיתוף עם מרכז מינרבה להיסטוריה גרמנית ע"ש ריכרד קבנר. לפורום שיתוף פעולה מסוים עם המחלקה למדע המדינה והמחלקה ליחסים בינלאומיים, במימון משותף של הקורס "האיחוד האירופי היה ייחודית", ובשנה הבאה צפויים להיכלל בתכנית קורס משותף נוסף.

18. ועדת ההוראה של הפורום כוללת נציג אחד של כל פקולטה, ובכלל זה המנהלת האקדמית של הפורום שמייצגת לצורך כך את הפקולטה למדעי הרוח, ולכן אינה כוללת נציג של כל אחת מן המחלקות הרלוונטיות לפעילות הפורום. חלק מן הדייקנים שעיימם נפגשה הוועדה הביעו ספקות באשר לרמה האקדמית של תכניות הלימודים, שבשל ההתפרסות שלהן על מגוון רחב של תחומים אינן מצליחות, לטענתם, לספק תשתית אקדמית מעמיקה דיה, הנחוצה בלימודי המוסמך.

מינהל

19. המנהלת האקדמית של הפורום היא חברת הסגל האקדמי הרגיל. לפי התרשמותה של הוועדה, היקף הפעילות של הפורום הוא רחב, והנטל המוטל על המנהלת האקדמית, שכאמור עומדת גם בראש המרכז ללימודים גרמניים ובראש המרכזים האחרים, הוא רב מאוד. הוועדה התרשמה לחיוב מעבודתן המצוינת של שתי המנהלות האקדמית של הפורום. כמה מן החוקרים שעיימם נפגשה הוועדה סברו שיש קושי מסוים בכך שבראש המרכז ללימודים גרמניים אין מכהן חוקר שתחום מחקרו העיקרי הוא גרמניה או לפחות דובר גרמנית היטב. הסגל המינהלי של התכנית כולל ארבעה אנשים, בהיקף משרה כולל של 3.25 תקנים, ולפי מה שנמסר לוועדה, הם ממלאים את תפקידם היטב. התלמידים שעיימם נפגשה הוועדה שיבחו את היחס החם והקרוב של הצוות האקדמי והמינהלי של הפורום, שסייע להם מאוד במהלך הלימודים.

20. לפורום ועדה אקדמית, שבה חברים, מלבד המנהלת האקדמית, דיקני שלוש הפקולטות ושלושה חברי סגל נוספים, שאחד מהם, פרופ' גיא הרפז, מכהן כיו"ר הוועדה האקדמית. לפי המידע שנמסר לוועדה, היקף הפעילות של הוועדה האקדמית של הפורום הוא מצומצם יחסית. הוועדה האקדמית מתכנסת רק פעם אחת או פעמיים בשנה. שלושת הדייקנים, שהופיעו בנפרד בפני הוועדה, ציינו כי מידת שיתוף הפעולה של הפורום עם הפקולטות ועם המחלקות השונות אינה מיטבית. במקרים מסוימים פעילות הפורום נתפסת כעומדת בתחרות עם הפעילות האקדמית בפקולטות, בעיקר בתחום ההוראה.

² מספר המסיימים בתכנית המוסמך הוא זה (השנה היא השנה שבה הוענק התואר): תשע"ה – 3; תשע"ד – 5; תשע"ג – 4. מסיימי תואר דוקטור: תשע"ה – 0; תשע"ד – 1; תשע"ג – 0.

³ בשלוש שנים האחרונות זכו בתמיכה לפיתוח קורסים בנושאים הבאים: ד"ר גדי היימן – ישראל אירופה, ד"ר טל דינגוט אלכופר – הגירה באירופה: אינטגרציה, הגירה לא חוקית וטרור מבית, ד"ר מנואלה קונסוני – היהודים ואירופה אחרי מלחמת העולם השנייה, ד"ר גייל טלשיר – משבר הלגיטימציה בדמוקרטיה מתקדמות: האמנם?, ד"ר ניקול הוכנר – תהליכי זה ציווליזציה אודות גורברט אליאס.

ה. המלצות באשר לפעילות האקדמית של פורום אירופה

21. בהתבסס על מכלול החומר שהוצג בפני הוועדה, הוועדה סבורה שיש מקום להמשיך בפעילות הפורום. הפורום, כמו גם המרכז ללימודים גרמניים שפועל במסגרתו, הוא בסיס מצוין לחיזוק פעילות המחקר וההוראה של אירופה במסגרת האוניברסיטה העברית. בה בעת, עמדת הוועדה היא שיש מקום למקד את פעילות פורום אירופה. מרבית נושאי עבודת התזה, בשתי תוכניות הלימודים, ועבודת המחקר לתואר דוקטור שנעשו במסגרת הפורום, הם בתחומים שאינם קשורים ישירות לאינטגרציה אירופית או לנקודת מבט כלל-אירופית. הנושאים של רבות מעבודות המחקר שהוגשו במסגרת הפורום ממחישים את הפער המשמעותי שהתהווה במרוצת השנים בין הרעיון של "לימודי אירופה" ובין השימוש שנעשה בפועל במשאבי התכנית לעידוד מחקר בתחומים אחרים. התיקון שמציעה הוועדה אמור להביא לחפיפה טובה יותר בין רציונל התכנית ובין מחקרים שנעשים בחסותה. ההתפרסות על מגוון רחב של תחומים, ובכלל זה תקופות היסטוריות, אזורים גיאוגרפיים ותחומי מחקר, בלא מידה מספקת של אינטראקציה והפריה הדדית של המחקרים השונים, פוגעת במידה שבה הפורום משיג את יעדיו.

22. במישור האסטרטגי, הוועדה סבורה שיש למקד את פעילות הפורום להיבטים שנמצאים כעת במוקד העיסוק של מכונים אקדמיים דומים לחקר אירופה בחו"ל, ולהעדיף בהקשר זה את הדגם המקובל במדינות אירופה על זה שמקובל בצפון אמריקה. המודל הצפון אמריקאי עוסק בחקר אירופה במבט רחב ובין-תחומי. לעומת זאת, לפי המודל האירופי המקובל (למשל, ה- EUI בפירנצה וה- College of Europe בברוז) העיסוק בלימודי אירופה מתמקד בהיבטים של אינטגרציה פוליטית והיבטים הנובעים מכך, בתחומי המשפט, הפוליטיקה, הכלכלה והחברה. כאמור, הוועדה סבורה שיש לנקוט במודל קרוב יותר לזה האירופי. ראשית, המכונים ללימודי אירופה שפועלים באירופה הם בעיקרו של דבר המוסדות האקדמיים המובילים, והם שמתווים את המודל העיקרי בעולם האקדמי. שנית, לאור האילוצים שבהם פועל פורום אירופה באשר למספר התקנים שניתן לאייש והיקפן של תוכניות הלימודים, מוטב להעדיף פעולה בהתאם למודל האירופי, שהוא ממוקד יותר. בנוסף, הסינכרוניזציה עם "המודל האירופי" היא חיונית כדי להעמיד את פורום אירופה של האוניברסיטה העברית במרכז זירת הפעילות האקדמית בתחום, באופן שיאפשר שיתופי פעולה אקדמיים במחקר ובהוראה. לפי הצעה זו, הפורום יתמקד, במחקר ובהוראה, בהיבטים של אינטגרציה פוליטית והיבטים הנובעים מכך, בתחומי המשפט, הפוליטיקה, הכלכלה והחברה, ויעסוק בהיבטים היסטוריים ותרבותיים כתחום משלים לתחומים אלה. כמו כן, יש מקום לכלול היבטים השוואתיים בתוך אירופה, ורק במידה פחותה היבטים אזוריים הנבחנים במנותק מן ההקשר האירופי הרחב.

23. אתגר מרכזי שניצב בפני פורום אירופה נובע ממקורות המימון שלו, שרובם ככולם, כאמור, אמורים להיות מוקדשים למחקר ולהוראה העוסקים בגרמניה ובאוסטריה. הוועדה סבורה שיש להתמודד עם אתגר זה, בין היתר באמצעות פנייה למקורות מימון נוספים, ובכלל גופים מוסדיים כמו האיחוד האירופי, מועצת אירופה וגופים אחרים; ובעיקר באמצעות התוויה מחדש של תכניות הפעילות בפורום אירופה ובמרכז ללימודים גרמניים, שידגישו היבטים מקומיים מנקודת מבט אירופית רחבה יותר. ניתן גם לשפר את האיזון על-ידי יוזמה ממקורות שאינם מבוססים על התמיכה של ממשלות גרמניה ואוסטריה, לשם הבאת מרצים אורחים לתקופות קצרות ממדינות אחרות באירופה, בייחוד מבריטניה ומצרפת, שאינן מיוצגות במידה מספקת כיום במבחר הקורסים המוצעים.

24. ההמלצה האמורה עשויה להיות מתורגמת להסדרים הבאים:

(א) יש למקד את התכנית ללימודי אירופה, כך שעיקרה יוקדש ללימוד אינטגרציה אירופית, דילמות שמעסיקות את אירופה כיום (למשל, סוגית הפליטים מאפריקה, המשבר הכלכלי, הגרעון הדמוקרטי של האיחוד האירופי, הרחבת האיחוד מזרחה, מעמדה של מועצת אירופה ופעולתו של בית-הדין האירופי לזכויות האדם, המשבר באוקראינה, המשבר הכלכלי של מדינות באיחוד האירופי על רקע האיחוד המוניטארי, ועוד), היבטים השוואתיים בתוך אירופה וכיוצא באלה סוגיות עכשוויות. חלק מן הקורסים המרוכזים שניתנו על-ידי מרצים אורחים בשנים האחרונות עסקו בנושאים אלה, ומוצע לשקול להרחיב מגמה זו גם לקורסים שניתנים במתכונת רגילה. אין מוצע לוותר כליל על קורסים היסטוריים ותרבותיים, שהרי תחומים אלה הכרחיים לדיון ביקורתי בסוגיות עכשוויות, אך מוצע לשקול לשלבם בתכנית הלימודים בהתאם לרציונל המוצע של תכניות הלימודים.

(ב) יש מקום לנסות לקדם הסכמה של ה- DAAD לכך שהתכנית ללימודים גרמניים תשולב עם התכנית ללימודי אירופה, ותוצע כהתמחות במסגרתה. לאור נתוני ההרשמה הנמוכים מאוד לתכנית, ממילא אין לתכנית הקיימת זכות קיום ויהיה קשה להצדיק מינויים אקדמיים חדשים בתכנית שאין בה תלמידים. לפי מתווה זה, יש מקום להצביע על החשיבות שבלימודי גרמניה מנקודת מבט כלל אירופית, על תפקידה של גרמניה באירופה ובאיחוד האירופי, הערכות של השפעות ישירות ועקיפות שלה על אירופה, וכדומה. מסגרת זו תאפשר לשלב את חברי הסגל האקדמי שמכהנים במרכז ללימודים גרמניים בתוך פורום אירופה. הדבר יאפשר גם להקצות תקציבי מחקר, להזמין מורים אורחים ולקיים מפגשים אקדמיים במימון שמקורו במרכז ללימודים גרמניים או במרכז ללימודי אוסטרליה, גם לתחומים שחורגים מתחומי העיסוק שעניינם אזורים אלה. במסגרת זו, מוצע לפעול לכך שבתכנית הלימודים תיכלל התייחסות גם למדינות גדולות אחרות באירופה (בייחוד אנגליה וצרפת, וכן מדינות חשובות אחרות, כמו אירלנד), גם כאן מנקודת מבט כלל-אירופית.

(ג) הוועדה סבורה שיש הגיון רב בהמשך הנוהג הקיים, שלפיו אדם אחד עומד בראש פורום אירופה ובראש המרכז ללימודים גרמניים. ברוח האמור לעיל, הוועדה סבורה שמן ההכרח ליצור שילוב רב יותר של המרכז ללימודים גרמניים עם פורום אירופה, תוך השגת הסכמה לכך של ה- DAAD, וניהול משותף הוא הכרחי לשם כך. בה בעת, יש מקום למנות חבר סגל נוסף, שיכהן כסגן המנהל האקדמי של פורום אירופה לענייני לימודי גרמניה. חבר סגל זה יהיה מי שעיקר התמחותו בחקר גרמניה. הוא יכול לבוא מקרב חברי הסגל הקיימים במרכז ללימודי גרמניה או מקרב חברי סגל אחרים באוניברסיטה.

(ד) הוועדה סבורה שיש מקום למנות כחבר סגל בפורום אירופה, מוטב כנראה במינוי משותף עם מחלקה תחומית באוניברסיטה, חוקר העוסק בנושאי האינטגרציה האירופית, ובדרך זו למלא את החלל הקיים בנושא זה. הקצאת תקן למשרה כזו צריכה להיות בראש סדר העדיפויות לכל רפורמה במעמד הפורום באוניברסיטה ובקהילה האקדמית בחו"ל. הוועדה איננה סבורה שיש הכרח למנות יותר מאשר חוקר אחד, אפשר בחצי משרה, בפורום. עיקר הפעילות של הפורום צריכה להתבסס על מעורבות אקטיבית של חוקרים ממחלקות אחרות באוניברסיטה, כאמור להלן.

(ה) הוועדה סבורה שיש לפעול לכך שחלק גדול יותר מן הקורסים המוצעים במסגרת תוכניות הלימודים, בעיקר קורסי החובה, ילמדו על-ידי מי שעוסקים גם במחקר בתחומים אלה, וככל האפשר מכהנים כחברי סגל במסלול האקדמי הרגיל, וזאת בצד המשך הוראה של מורים מצוינים, מהארץ, ומורים אורחים מחו"ל.

(ו) מוצע לקיים פעילות אקדמית אינטנסיבית ביחס לסוגיות המעסיקות את אירופה כיום, למשל: פליטים, משבר כלכלי, אוקראינה, מעמד האיחוד האירופי ועוד. אין להסתפק בהקשר זה בהדמיות (סימולציות) שמקיימים התלמידים. מוצע לקיים קורסים קצרים בנושאים אלה, כנסים אקדמיים ופעילויות מסוג זה, תוך אפשרות להשוואה בין ישראל לבין ההתמודדות של אירופה עם אתגרים אלה.

(ז) מוצע לשקול לכלול בתכנית הלימודים חובת לימוד של קורסים מסוימים בחו"ל. יש יתרון חשוב בלימוד קורס באירופה, עם מורים ותלמידים ממדינות אחרות.

(ח) מיקום פיזי: יש מקום לנסות לאתר מרחב שיוכל להכיל את מכלול הפעילויות של פורום אירופה והמרכז ללימודים גרמניים, כדי להימנע מן הפיצול הקיים לשני מרחבים שונים.

25. במישור האוניברסיטאי, הוועדה ממליצה לפעול בדחיפות לשיפור שיתוף הפעולה שבין הפורום לבין הפקולטות. המצב הקיים, שבו, במקרה הטוב, קיים נתק בין הפורום ליחידות, ובמקרה הרע יש תחרות ואף מידה לא מבוטלת של עוינות, אינו תקין. לשם כך, מוצע לנקוט בצעדים הבאים:

(א) מוצע להקים באופן מידי ועדת הוראה רחבה, שתלווה את תוכנית הקורסים המוצעים על ידי הפורום. על הוועדה לכלול נציגים של החוגים הרלוונטיים (בין היתר: היסטוריה, ספרות, אומנויות, כלכלה, סוציולוגיה, מדע המדינה, יחסים בינלאומיים, משפטים והמדור לשפה וספרות גרמנית. במקרה הצורך ניתן כמובן להתייעץ עם חוגים אחרים). על הוועדה להביא לכך שתוכנית הלימודים תיקבע בהתייעצות עם נציגי החוגים השונים, תוך שיתוף פעולה ועל יסוד תכנית אסטרטגית באשר למטרות תכניות הלימודים. במסגרת זו יהיה מקום לפעול לתיאום של מערכות השעות של הלימודים בתכנית עם אלה של קורסים במחלקות אחרות.

- (ב) מוצע לשקול לקיים קורסי חובה מסוימים בתכניות הלימודים בשיתוף עם מחלקות אחרות באוניברסיטה, כך שישתתפו בהם תלמידים מכמה תחומים.
- (ג) מוצע לקיים קורסים שבהם מלמדים כמה מורים, שעוסקים בדיסציפלינות שונות ובחנים סוגיה מסוימת מנקודת מבט שונות.
- (ד) מוצע להרחיב את סמכויות הוועדה האקדמית, כדי להפוך אותה למסגרת שעוסקת בניהול קרוב יותר של התכנית האסטרטגית של הפורום. על הוועדה האקדמית לקבוע מדיניות באשר לאיזון הראוי בין תחומי הלימוד והמחקר השונים, ברוח האמור לעיל.
- (ה) מוצע לפעול באופן אקטיבי כדי ליצור קבוצה של חוקרים מכל שלוש הפקולטות (ומפקולטות אחרות) שיש להם עניין בלימודי אירופה ובאינטגרציה אירופית, כמו גם חוקרים שעוסקים בגרמניה בת-זמננו, שייכנו כחברים בפורום אירופה ובמרכז ללימודי גרמניה. לשם כך, מוצע ליצור מסגרות של שיתוף פעולה שיעודדו את הצטרפות החוקרים למרכז. למשל, כינון סמינר שבועי (או דו-שבועי) של חוקרים בתחומים רלוונטיים, הצעה להענקת מלגות לתלמידי מחקר ולתלמידי מוסמך שמנחים חוקרים שמכהנים כחברים בפורום, קביעה שמתן מענקי מחקר מותנה בחברות בפורום והשתתפות פעילה בפעילויות שלה, סיוע בארגון כנסים, הזמנה להשתתף בוועדות השונות (ועדת הוראה, ועדת מחקר, ועדת מלגות) ועוד. יש מקום לכנס את החברים בפורום כדי לגבש תכנית אסטרטגית לפורום.
- (ו) יש לבחון דרכים למתן תמריצים למורים להנחות תלמידי מוסמך בפורום.
- (ז) מוצע לשקול להמשיך במגמה של מתן אפשרות לתלמידים שאינם תלמידי הפורום אך כותבים עבודות הקשורות לנושאים אירופיים מובהקים (ובכלל זה בהיסטוריה) להגיש מועמדות למלגות של הפורום. אפשר להתנות את קבלת המלגה בהשתתפות בקולוקויום של תלמידי המחקר או בפעילות אקדמית אחרת בפורום.
26. לאחר שתי קדנציות של ניהול אקדמי ממדעי הרוח, ועל מנת להדגיש הן את אופיו הבין-פקולטאי של הפורום ואת עיגונו במדעי החברה, מומלץ כי המנהל הבא של הפורום יבוא מהפקולטה למדע החברה. כאמור, מוצע כי לצדו יכהן סגן מנהל שהתמחותו בלימודים גרמניים ואשר דובר גרמנית.
27. המלצות נוספות, בסוגיות שחשיבותן מעטה יותר:
- (א) כמה מן האנשים שהופיעו בפני הוועדה סברו שיש קושי מסוים בחיוב מלגאים ומקבלי מענקי מחקר לפרסם את מחקריהם בסדרת "ניירות העבודה" של הפורום, בתמיכה קרן אדנאואר. הוועדה אינה מודעת לקושי מסוג זה, אך מוצע לוודא שהדבר אכן אינו פוגע באפשרות לפרסם את המחקרים, כפי שהם וללא צורך בשינויים, בכתבי עת מדעיים, ואם כך הדבר מוצע למצוא הסדר שיבטיח שהקידום האקדמי של החוקרים לא ייפגע עקב הפרסום האמור.
- (ב) בפני הוועדה הועלתה ההצעה לעודד את הפורום להעניק מלגות בסכומים גבוהים יותר למספר קטן יותר של תלמידים מצטיינים, כדי לעודד מצוינות אקדמית ולאפשר לתלמידים מצטיינים להקדיש את עיקר זמנם למחקר ולהוות גרעין המשתתפים בפעילויות אקדמיות של הפורום – קולוקויום, כנסים, הרצאות אורחים וכדומה. הוועדה אינה קובעת עמדה חד-משמעית בעניין זה, ומסכה את תשומת ליבה של הנהלת הפורום להכרח לבחון סוגיה זו מקרוב, על מכלול היבטיה.
- (ג) הירידה הנמשכת בנרשמים ללימודים מחייבת הגברת של מאמצי השיווק של תכניות הלימודים. מוצע לפעול באופן אקטיבי יותר. יש מקום לפרסם מוקדם יותר את תכנית הלימודים והקורסים שייילמדו. מוצע לבחון גם אפשרות לשיווק התכנית בחו"ל, בהמשך למגעים שלוועדה נמסר שכבר מתקיימים עם בית-הספר רוטברג לתלמידים מחו"ל. כמו כן, יש מקום לפעול באופן אקטיבי לאיתור מסגרות של התמחות (פרקטיקום) במסגרות הקשורות ללימודי אירופה לבוגרי התכנית. לוועדה נמסר כי ד"ר מאיה שיאון צדקיהו עוסקת בכך בהצלחה, ויש מקום לשקול להרחיב זאת גם לאיתור משרות התמחות בחו"ל.
- (ד) במסגרת הלימוד של שפות, בעיקר גרמנית, מוצע להדגיש לא רק היבטים של קריאה אלא גם הקניית מיומנויות שיחה, כדי לאפשר לתלמידים להשתתף בכנסים אקדמיים שמתנהלים בשפה הגרמנית.

- (ה) מוצע לנסות לקדם קשרים אקדמיים של הפורום עם ה-E.U.I. בפירנצה. העובדה שנשיא המרכז האוניברסיטאי הזה הוא ישראלי, המקורב לפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, יכולה לסייע בעניין חשוב זה.
- (ו) מוצע לפתח תכנית לימודים לדוקטורט, אפשר בשיתוף עם מחלקות אחרות באוניברסיטה. הקולוקויום הוא צעד בכיוון זה אך מוצע להרחיבו.
- (ז) מוצע להקים מועדון בוגרים, שיוכלו לסייע בשיווק התכנית, בגיוס תרומות, שיתופי פעולה ואיתור מקומות עבודה לבוגרים.

פרופ' ברק מדינה, הפקולטה למשפטים (יו"ר)

פרופ' (אמריטוס) שלמה אבינרי, הפקולטה למדעי החברה

פרופ' (אמריטוס) גרשון בן-שחר, הפקולטה למדעי החברה

פרופ' ליאונה טוקר, הפקולטה למדעי הרוח

פרופ' יוסי ציגלר, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת חיפה